Un *Tetraevanghel* de la Biblioteca Sfântului Sinod

Ieromonah POLICARP CHIŢULESCU
Biblioteca Sfântului Sinod, Bucureşti

În patrimoniul Bibliotecii Sfântului Sinod din Bucureşti se află şi un smerit ***Tetraevanghel***, achiziţionat în anul 1958; este vorba de ***Tetraevanghelul Vistiernicului Mateiaş din anul 1535***.

Este un manuscris slavon, de tip moldovenesc, executat în maniera atelierelor româneşti de secol XVI; coperţile păstrează doar tăbliile de lemn, îmbrăcate într-o catifea de culoare verde, dar care aparţin, se pare, unei legări relativ recente. Manuscrisul are dimensiunea 21,5 x 29 cm, însumând 260 de file din pergament, nenumerotate, dintre care filele, de la început şi de la sfârşit, sunt albe.

Scrisul este îngrijit, cu cerneală neagră, iar în unele locuri, pentru însemnări, este utilizat aurul sau cerneala roşie. De regulă, pe o pagină se găsesc 21 de rânduri, dar acolo unde se dau indicaţii preotului sau diaconului care citeşte, se adaugă alte câteva rânduri. (Manuscrisul are ca destinaţie uzul liturgic, deci folosirea la slujbele în cadrul cărora se citeşte din ***Evanghelie***, respectiv Sfânta Liturghie şi Sfintele Taine, în general). Aceste indicaţii, care sunt scrise cu aur, se află în text, ori pe marginea superioară a foii, sau în josul paginii, sau chiar pe marginea textului, indicând zacealele (pericopele, adică fragmente din cele patru evanghelii, corespunzătoare slujbei respective) şi evanghelistul (autorul evangheliei respective).

Fiecare ***Evanghelie*** este delimitată de celelalte printr-un frontispiciu miniat cu iniţiale policrome, ornate. Sunt folosite patru culori pentru realizarea vignetelor şi a literelor iniţiale: roşu, verde, aur şi albastru, din care primele două predomină. Forzaţul lipseşte, iar prima filă este de fapt a treia, ea fiind deplasată de ultimul legător.

Manuscrisul se deschide astfel cu fila 2, unde textul este distribuit în două coloane; prima coloană prezintă la început o vignetă precedată de titlul

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

care este scris cu majuscule, din aur, ***Glavele de la Matei***; sunt 68 de glave, ele continuându-se pe verso.

Următoarea filă, 3 r, este scrisă tot pe două coloane şi cuprinde ***Predoslovia Sfântului Teofilact, Arhiepiscopul Bulgariei***. Titlul acestei pagini este scris cu aur, cu majuscule, la fel şi numele arhiepiscopului. Litera de început a textului ***Predosloviei***, „**H**," este alcătuită dintr-o ramură de aur împodobită cu frunzuliţe, punctate cu albastru. Fila 3 v încheie textul care se strânge pe mijlocul paginii, treptat, formând rânduri de câte un singur cuvânt; de menţionat că finalul ***Predosloviei*** lipseşte.

Fila 4 r deschide ***Evanghelia după Matei***, care se termină la fila 73 r.

Frontispiciul paginii ***Evangheliei după Matei*** are în partea superioară o cruce, numai din aur, înconjurată din raze; pe laturile orizontale se observă prezenţa literelor *NI KA*, ceea ce înseamnă „a învins," dar mai sus, unde partea superioară a paginii a fost tăiată la legare, au existat cu siguranţă şi alte iniţiale, şi anume *IIC*, *XC* (Iisus Hristos), după cum vom vedea pe alte file.

Sub frontispiciul conturat cu roşu se găseşte titlul ***Sfânta Evanghelie de la Matei***, scris cu litere mari de aur, uşor înclinate spre stânga.

Iniţiala textului ***Evangheliei***, „**K**," este zoomorfă policromată, formată din fire răsucite. Pe jumătatea sa inferioară, fila este foarte pătată cu ulei, care s-a impregnat în ea.

La sfârşitul ***Evangheliei***, după textul propriu-zis, urmează o însemnare înscrisă cu aur: „*Sfârşitul Sfintei Evanghelii de la Matei, stihuri 2600. Sfânta Evanghelie de la Matei s-a scris după 8 ani de la Înălţarea lui Hristos*."

Cea de a doua ***Evanghelie*** este cea după Marcu. Împărţit în 48 de glave, textul are în partea de început a primei sale pagini un frontispiciu bogat policromat, pe care se sprijină o cruce de aur cu iniţialele *IIC XC NI KA*. Imediat sub vignetă se găseşte un indice al glavelor şi o ***Predoslovie*** a cărei iniţială, „**J**," este alcătuită din fire răsucite, colorate. Litera majusculă de aur anunţă începutul ***Evangheliei după Marcu***. Ca şi la prima ***Evanghelie***, găsim la sfârşit o notă cu următorul conţinut: „*Sfârşitul Evangheliei de la*

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

Marcu, stihuri 1600. Sfânta Evanghelie de la Marcu s-a scris după 10 ani de la Înălţarea lui Hristos."

Cea de a treia ***Evanghelie***, cea după Luca, împărţită în 83 de glave, se desfăşoară pe parcursul filelor 121 v - 193 v; ea prezintă un indice al glavelor şi o ***Predoslovie*** scrisă pe două coloane, pe filele l21 - 122v.

Vigneta de pe fila 123 r diferă faţă de celelalte în ceea ce priveşte modul de dispunere a motivelor; la fel şi iniţiala textului propriu-zis al ***Evangheliei***, „**P**." La sfârşitul ***Evangheliei*** (fila 193 v) se găseşte însemnarea: „*Sfârşitul. Sfânta Evanghelie de la Luca s-a scris după 15 ani de la Înălţarea lui Hristos*." Textul continuă pe fila 194 r: „*Să se ştie că Sfânta Evanghelie de la Luca a fost rostită de Pavel în Roma, începe de la Zaharia, preotul, cădind, cel ce este de obraz bisericesc*."

Ultima ***Evanghelie***, cea de a patra, aparţinând evanghelistului Ioan, începe de la fila 194 r şi continuă până la fila 245 r.

Vigneta filei 194 r se deosebeşte de celelalte trei, atât prin forma dreptunghiulară, cât şi prin modul dispunerii elementelor decorative. Dedesubtul frontispiciului se găseşte scris titlul ***Evangheliei***, cu majuscule de aur, orientate, de asemenea, spre stânga.

Litera iniţială policromă, „**B**," reprezintă un lujer terminat la ambele capete cu câte o frunză.

Pe fila 245 v, care încheie ***Evanghelia***, găsim scris: „*Sfânta Evanghelie de la Ioan s-a scris după 32 de ani de la Înălţarea lui Hristos în insula Patmos, stihuri 2300*."

Următoarele file, până la fila 256 r, conţin îndrumări dispuse pe două coloane ce arată cum trebuie citite cele patru ***Evanghelii*** de-a lungul anului. Pe fila 246 r, sub vigneta primei coloane, găsim scris cu litere de aur: „*Lămurire ce cuprinde numărul evangheliilor a întregului an şi urmarea evangheliştilor de unde încep şi unde se sfârşesc*."

Pe fila 246 v, spre sfârşitul primei coloane, scrie cu roşu: „*Lămurire pentru fiecare zi ce evanghelie trebuie să se citească în săptămânile întregului an*."

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

Pe fila 250 r, începând cu jumătatea primei coloane, este scris cu roşu: „*Adunare cu Dumnezeu a celor 12 luni, arătând glavele fiecărei evanghelii la Sfinţii aleşi şi la sărbători împărăteşti*."

La fila 254 v, aproximativ de la jumătatea primei coloane, este scris cu roşu: „*Evanghelii felurite pentru toată trebuinţa.*"

Pe fila 255 r, coloana a doua este scrisă cu cerneală roşie: „*Lămurire cum se cuvine a afla în fiecare zi evangheliile*."

Pe fila 256 r, este scris cu roşu: „*Arătarea glasurilor şi a evangheliilor Învierii şi a Apostolului şi a Evangheliei*." Aceste indicaţii sunt distribuite pe două coloane, fiecare dintre acestea formând o scară închisă într-un cadru de linii stilizate, trasate cu roşu şi albastru, separate la mijloc printr-o coloană susţinută de un postament, având în partea superioară un bulb.

Ultima filă, 256 v, conţine textul votiv al celui care a comandat ***Tetraevanghelul***: „*Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Sfântului Duh. În zilele binecredinciosului şi iubitorului de Hristos domn Io Petru Voievod. Iată eu robul stăpânului meu Iisus Hristos, Pan Matei, mare Vistiernic, am binevoit din bună vrerea mea şi am dat acest Tetraevanghel Sfintei Mânăstiri de la Dobrovăţ, unde este hramul „Coborârea Sfântului Duh". Cum dar este dania mea şi dania fratelui meu Sima Vistiernic care (Tetraevanghel) a fost de el scris şi de mine legat şi dat este pentru veşnica pomenire. Şi iarăşi cine se va ispiti din fiii noştri, sau iarăşi de va fi cineva din neamul nostru să-l ia sau să calce această danie a noastră, un atare să fie blestemat de Domnul Dumnezeu, care a făcut cerul şi pământul şi de Prea Curata lui Maică şi de toţi Sfinţii care lui Dumnezeu au plăcut, Amin. În anul 7043 (1535) fevruarie 5 zile.*"

Inscripţia este încadrată de un chenar cu linii drepte şi curbe, în unghiuri, care se sfârşesc cu câte o frunză, sau alt motiv decorativ. Unghiul mijlociu din partea de jos se termină cu o mână, care creează impresia susţinerii pisaniei.

Data scrierii şi donatorii manuscrisului

Pisania manuscrisului arată că avem de-a face cu dania Vistiernicului Mateiaş şi a fratelui său, Sima Vistiernicul, „*care de el a fost scris şi de mine*

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

legat, dat spre veşnică pomenire. Amin." Evident, faptul că se arată că Sima a scris, nu înseamnă că el este copistul ***Tetraevanghelului***, ci trebuie înţeles că el a plătit copierea, iar fratele său, Matei, legarea (în alte ***Tetraevanghele*** se indică foarte clar copistul prin cuvintele: „*care s-a scris de mâna lui ...*," ca de exemplu, ***Tetraevanghelul*** de la 1529, aflat la Mănăstirea Rila, în Bulgaria.)[1]

Mai departe, pisania arată că ***Tetraevanghelul*** a fost dăruit Sfintei Mănăstiri de la Dobrovăţ. Această mănăstire a fost zidită din temelii de Ştefan cel Mare cu două luni înainte de a muri,[2] dar zugrăvirea şi împodobirea bisericii sunt terminate abia în timpul primei domnii a lui Petru Rareş (1527), cum indică pisania. Vistiernicul Matei termină de zidit ctitoria sa, Mănăstirea Coşula,[3] în toamna aceluiaşi an, 7043 (1535) în care dă ***Tetraevanghelul*** Dobrovăţului.

Despre personalitatea celor doi fraţi donatori se ştiu destul de puţine lucruri; despre Vistiernicul Sima nu cunoaştem nici un detaliu, în afara menţionării sale în pisania ***Tetraevanghelului***, iar despre Vistiernicul Mateiaş ştim că a ocupat dregătoria de mare vistiernic în timpul primei domnii a lui Petru Rareş; a fost apoi pârcălab de Roman, în timpul domniei lui Ştefan Lăcustă, şi mare logofăt în timpul celei de a doua domnii a lui Petru Rareş (februarie 1541 - septembrie 1547) şi a lui Iliaş Vodă.

În 1536, Mateiaş este trimis sol în Transilvania, la Oradea Mare, unde se întâlneşte cu arhiepiscopul Lyonului, Ioan, omul de încredere al lui Carol al V-lea, fratele lui Ferdinand al Ungariei, cu care Petru Rareş voia să colaboreze împotriva lui Ioan Zapolya. Acest arhiepiscop îl descrie pe Mateiaş într-o scrisoare adresată lui Carol al V-lea ca „*homo modestissimus*

---

[1] T. Simedrea, ***Tetraevanghelul Vistiernicului Matiaş***, în ***Biserica Ortodoxă Română***, 1934, p. 171.

[2] G. Balş, ***Bisericile lui Ştefan cel Mare***, în ***Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice***, XVIII, 1925, nr. 43-46, p. 118.

[3] N. Iorga, ***Mânăstirea Coşula***, în ***Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice***, XIX, aprilie-iunie 1926, fascicol 48, p. 70 ; G. Balş, ***Biserici moldoveneşti din veacul al XVI-lea***, în ***Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice***, XXI, 1928, nr. 55-58, p. 56-61.

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

optimus, praetera prudens et satis circumspectis in rebus gerendis, ita ut sibi similiter in hic regno non invenerim" (*foarte modest, foarte bun, pe lângă acestea prudent şi cu destulă pricepere în purtarea afacerilor, încât nu exista altul ca el în acest regat*).[4] Ca şi alţi boieri ai lui Petru Rareş, la sfatul acestuia, Mateiaş şi-a trimis familia şi bunurile în Transilvania, din cauza pericolului turcesc ce ameninţa Moldova, dar nu l-a urmat pe domnul pribeag. Mai mult, Mateiaş Vistiernicul scria judelui Bistriţei, la 29 septembrie 1538, să nu încredinţeze pe mama, soţia, copiii şi averea sa nici lui Ioan Zapolya, nici lui Petru Rareş, de care se temea: „*Poţi acum domnia Ta să-mi faci şi bine şi rău*."[5]

Voievodul Ştefan Lăcustă îl face pe Mateiaş pârcălab de Roman în 1540 - între 7 martie şi 13 iunie,[6] iar la 30 noiembrie, în acelaşi an, este menţionat al cincilea în Sfat, fără dregătorie.[7]

La începutul celei de a doua domnii a lui Petru Rareş, în 1541, Mateiaş apare ca mare logofăt în locul lui Trotuşan, care a fost ucis împreună cu alţi trei boieri - Mihul, Crasnaş şi Cosma - de către Petru Rareş, pentru „*hiclenie împotriva domnului*."

Matiaş este personajul cel mai important din Sfat, cel căruia domnul îi şi porunceşte: „*să scrie şi pecetea noastră să o atârne*" pe actele domneşti; tot Mateiaş s-a aflat ostatic la Făgăraş, unde a fost lăsat ca zălog de preţ în locul lui Ştefan Mailath, el apărând pomenit într-un act de-abia din 1545, 4 aprilie.[8]

---

[4] N. Stoicescu, ***Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova***, Bucureşti, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 14.

[5] Ş. Nicolaescu, ***Documente slavo-române cu privire la relaţiile Ţării Româneşti şi Moldovei cu Ardealul în secolele XV şi XVI***, Bucureşti, 1905, p. 176-177.

[6] ***Documente privind Istoria României. Veacul XVI, seria A Moldova***, vol. 1 (1501-1550), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1953, p. 393, documentul nr. 356, emis de Ştefan Lăcustă la Hârlău, la 7 martie 1540 şi p. 400, documentul nr. 363, emis de Ştefan Lăcustă la Suceava, la 13 iunie 1540. Ambele documente menţionează pe Mateiaş, pârcălabul de Cetatea Nouă.

[7] ***Ibidem***, p. 402, documentul nr. 364, emis de Ştefan Lăcustă la 30 noiembrie 1540.

[8] ***Ibidem***, p. 609.

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

În timpul domniei fiului lui Petru Rareş, Iliaş Vodă (1547-1551), Mateiaş rămâne mare logofăt.

Vistiernicul Mateiaş a ctitorit două lăcaşe sfinte: Mănăstirea Coşula (1535) şi biserica din Horodniceni (1539). Cunoscător al limbii latine, după cum arată activitatea sa de diplomat, el făcuse o frumoasă impresie contemporanilor săi, dar ceea ce l-a impus domnilor a fost devotamentul şi cinstea şi, nu în ultimul, rând evlavia sa concretizată în daniile şi ctitoriile sale, rămase până astăzi ca mărturie.

ANEXA

Tetraevanghelul Vistiernicului Mateiaş din anul 1535
Detalii

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)

The Four-Gospels Book from the Library of the Saint Synod

Abstract

In the patrimony of the Library of the Saint Synod there is also a ***Four-Gospels Book***, wich was aquired in 1958. It is a Slavonic manuscris, written on a parchement, in Moldavia, in the XVIth century, having the dimensions of 21,5 X. 29 cm and 260 unnumbered pages.

The bound manuscris, made of wooden covers and dressed in green velvet, is more recent.

The text is written in black ink and the suggestions of how the gospels should be read are written in gold on the borders of the pages.

In the writing of the initial letters and of the commas, there are four colours used namely: black, red, blue and gold.

The last page contains the facts from which we find that: „*during the days of Petru Rares, the voivode of Moldavia, in the year of 1535, the treasurer Mateias and his brother, Sima, paid for the copy of the four gospels to be donated to the St.Monastery of Dobrovat.*" We know few things about the doners: Mateiaş was the voivode Petru Rareş's trustful man, appreciated for his diplomatic skills. He founded two holly churches: the monastery Coşula (1535) and the church from the village of Horodniceni (1539). We do not know other details about his brother, Sima.

The ***Four-Gospels Book*** is one of the most beautiful and rare book from the Library of the Saint Synod.

BDD-A19375 © 2007 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.143 (2026-11-18 21:59:30 UTC)